

Sreća Perunović

Centar za istraživanje migracija
i narodnosti Zagreb

Primljeno: 24. 9. 1985.

KULTUROLOŠKI PRIKAZ LIPOVLJANA — KROZ PITANJE OČUVANJA KULTURE NARODNOSTI*

SAŽETAK

Eksplorativno istraživanje pružilo je mogućnost i za problematiziranje samih polazišnih pitanja o očuvanju kulture narodnosti, pa tako i relevantnosti tog pitanja.

Rezultat istraživanja nije potvrdio hipotezu da postoji osviještenja potrebe najšireg kruga Lipovljančana za znanstvenom obradom i za, na toj osnovi, očuvanjem kulturne baštine. Ali doveo je do pitanja: ne nadilazi li na neki značajni način stav iz života (ili životno stanje stvari), u određenom znanstvenom obliku pretpostavljeni problem.

Tekst koji slijedi, odmah valja reći, ne ide za tim da pruži cjelovit kulturološki prikaz Lipovljana što bi bio, svakako, povelik pothvat, a niti za tim da iscrpi teorijski problem očuvanja kulture narodnosti, što svakako ne bi bio ništa manji zadatak. On je učinak jednodjednog eksplorativnog istraživanja Lipovljana unutar kulturološkog polazišta. S obzirom da je u znanosti uvijek korisno poći od sumnje, započeti nam je s njom: je li pitanje očuvanja kulture narodnosti relevantno znanstveno pitanje? Je li to pitanje koje nas može, ali i ne mora istinski zaokupljati? Je li to tema o kojoj bi večernje razglabanje dokonih ljudi u atmosferi razbibrige moglo biti dovoljno za njenu »obradu«? Ili pak temeljitijim bavljenjem tim pitanjem ipak dodirujemo neku nit čovjekove biti i njegova svijeta?

Uzimajući u obzir historiju koja nam svjedoči (ili priča?) o događajima, i filozofiju koja nam tumači historiju, točnije čovjeka i vrijeme, lako je uvidjeti da se iza problema pojedinih etničkih grupa uvijek nalazilo pitanje čovjeka uopće. Proces socijalne emancipacije, naime, neminovno, po sebi nužno, nosi nacionalnu emancipaciju. I zato realiziranje čovjeka kao generičkog bića u sebi sadrži rješenje ovog tipa problema; točnije, ono involvira prevladavanje situacije u kojoj je uopće moguće da se pojavi problem društvene neravnopravnosti bilo kojeg oblika. Ili kao proces: »S padom suprotnosti klasa u okviru nacija pada i neprijateljski stav među narodima.«¹

U sklopu ovih pitanja o pitanju, nameću se i druge bojazni uz onu da se omalovaži teorijski problem narodnosti, a u osnovi iz istog izvorišta: zalaganja za *status quo* ili čak *status quo ante bellum*, a to je da se ospori pravo na razmatranje ove problematike njezinim tumačenjem kao stvari srca i osjećaja, tj. nedostupnoj umu. Dakako da u prosvijećenoj civiliziranoj sredini ne može opstati mišljenje o postojanju ljudskih fenomena koji bi, zbog toga što sadrže i iracionalne elemente, bili izuzeti čak i od pokušaja da ih se spozna.

* Referat je održan an okruglom stolu »Istraživanje, prezentacija i očuvanje kulture narodnosti« u okviru »Lipovljanskih susreta 31. VIII 1985. i bit će objavljen u istoimenom zborniku.

¹ K. Marx, F. Engels: Komunistički manifest, August Cesarec, Zagreb, 1972, str. 59.

S obzirom na karakter ovog rada kao uvoda u temeljitu obradu naznačenog problema, iznijet ćemo samo neka polazišta koja zahtijevaju dubinski »zahvat«.

1. Kao prvo, valjalo bi odrediti što se podrazumijeva pod sintagmom »kultura narodnosti«.

Je li to »narodna kultura« određene narodnosti u kojoj se narod shvaća na način kako ga je formulirala kulturnohistorijska etnologija² ili taj izraz podrazumijeva razmatranje uz pretpostavke o načinu proizvodnje života?

2. Valjalo bi, zatim, odrediti što se podrazumijeva pod »očuvanjem« u ovom kontekstu.

Je li to traganje za elementima i vrijednostima za koje se može utvrditi ili barem s velikom vjerojatnošću pretpostaviti da su »izvorni«, tj. da po mjestu nastanka pripadaju »narodu«, dakle da su nastale bez utjecaja grada, gospode ili nekih drugih vanjskih utjecaja, a da su po vremenu postojanja vezane za više-manje davnu prošlost, i kao takve ih je onda potrebno konzervirati? Ili se o očuvanju može razmišljati i tako da se ne fiksiraju tzv. izvorni elementi u mramornu ploču nepromjenljivosti što bi je sadašnjost trebala vući za sobom?

3. I napokon, shvaća li se pod kulturom ovdje narodno stvaralaštvo koje ima oblik ili se približava formi umjetničkog stvaralaštva, ili se kultura poima kao sveukupnost života?

Ova pitanja, uz još mnoge dileme blisko za njih vezane, traže širu razradu problema o očuvanju kulture narodnosti. Zasad, ostavljajući to otvorenim, ostajemo na razini pretpostavki i naslućivanja prihvatljivijih premisa. Ako se možda ipak može trenutačno dopustiti upotreba ovdje teorijski neutemeljenog sklopa — očuvanje kulture narodnosti — tada bismo mogli postaviti pretpostavku da je kao jedna od mogućnosti očuvanja kulture narodnosti već samo postojanje osvijestene potrebe da se njeguju njezine vrijednosti po kriterijima humanističke provenijencije.

Naravno da je očuvanje egzistencije, barem neko vrijeme, za pojedine etničke grupe pretpostavka očuvanja njezine kulture. Ali i kada su uspostavljene okolnosti u kojima se ne dovodi u opasnost sam puki život pojedinaca kao pripadnika baš određene etničke skupine, preostaje opasnost od nasilnog brisanja specifičnosti koje obilježavaju pojedinu etničku grupu. Preostaje, naime, dokle god postoji svijet bogatih i svijet siromašnih, težnja za dominacijom i vlašću. U takvim uvjetima odlučujuću ulogu u suprotstavljanju ekonomskoj i političkoj dominaciji može imati zaštita posebnosti kulture. Međutim, valja imati na umu da je nacionalno oslobođenje u tim okolnostima samo jedna etapa procesa socijalne emancipacije.

Ali isto je tako važno upozoriti da svako daljnje inzistiranje na razdvajanju od drugih etničkih grupa, na samostalnosti, na isključivosti, na osnovi vlastitih manje-više osebnih obilježja, pojedinu etničku grupu vodi u vlastitu ograničenost i provincializam. Zaštita kulture narodnosti u određenim uvjetima realizirane nacionalne emancipacije ima ulogu njegovanja pojedinih vrijednosti iz etničke baštine kao vrijednosti samih po sebi, tj. po kriterijima ljepote, zanimljivosti, osebnosti, bogatstva u raznolikosti, svjedočenja o historijskim procesima i slično, a ne kao elemenata ekskluzivnosti, izdvojene i suprotstavljene drugosti. Njegovanje takvih vrijednosti (po navedenim kriterijima) ima ulogu obogaćivanja čovjeka i njegova svijeta, a to uvijek znači približavanje čovjeka čovjeku u svim ljudskim dimenzijama. A »s obzirom na danas već tako intenzivan razvoj kulture svaka nacija u svijetu bi trebala da bude naročito zainteres-

² Usp. D. Rihtman-Auguštin »Pretpostavke suvremenog etnološkog istraživanja«, *Narodna umjetnost*, br. 13, 1976.

sirana da može što šire participirati na kulturnim vrijednostima i rezultatima drugih nacija, od čega uvelike zavisi uspješan razvoj, pa i samo održanje naroda u ovom enormnom tehničkom i kulturnom napretku.³

Raznovrsni historijski vihuri utjecali su na to da se ispremiješaju velike grupe ljudi na Zemlji. Tako su se u zajedničkom življenju našli ljudi različitih običaja, povijesti, religija, jezika, itd. Unutar granica pojedinih država određene etničke grupe, sa svojim posebnim obilježjima, našle su se u položaju manjina u odnosu na tzv. većinski narod (odnosno, većinske narode). Kod nas su to narodnosti. Sam pojam (narodnost⁴) izražava prihvaćenost stava o ravnopravnosti svih ljudi, svih naroda, pa, naravno i onda kada su po broju pripadnika, a s obzirom na neke (etničke) karakteristike — manjina. Svijest o tome da je neka etnička grupa ono što nazivamo manjinom, manjina samo s obzirom na postojanje državnih granica (koje su, naravno, kao država historijska pojava) dio je toga stava koji omogućuje građenje ljudske pozicije za svakog čovjeka. To znači da puka činjenica pripadnosti pojedinom narodu ne može biti izvor zaključaka pojedine ljudske sudbine i ljudskog dostojanstva.

* * *

Lipovljani, koje smo imali priliku upoznati, primjer je, kao što je i cijelo područje općine Novska u čijem je sastavu, naselje u kojem živi po etničkom sastavu vrlo raznoliko stanovništvo. Već samom tom činjenicom ono je magnet za istraživače koji se bave problemima narodnosti. Lipovljani sa svojom specifičnošću — »Lipovljanskim susretima« — još dodatno zadržava pažnju programom tih susreta, koji kao da kondenziraju nastojanje da se afirmiraju narodnosti putem stvaralaštva i suradnje. Tako smo ih bar mi shvatili. Ovdje ćemo navesti samo neke oblike suradnje i stvaralaštva, koji su vezani za »Lipovljanske susrete«.

Suradnja

a) Manifestacija »Lipovljanski susreti« koja svake godine postavlja velike zahtjeve i traži puno zalaganje, osigurava se sa mnogo dobrovoljnog rada⁵ samih mještana. To je pojava izuzetnih kvaliteta koja sama zaslužuje veliko poštovanje, simpatije i posebnu pažnju.⁶ Dakle, dobrovoljnim radom stanovništvo Lipovljana masovno se uključuje u izvršavanje raznovrsnih zadataka, bez obzira na pojedinačnu nacionalnu pripadnost, a tako se, dajući svoj prilog realizaciji »Susreta«, i sami pojedinci susreću i zbližuju.

b) U »Lipovljanskim susretima« stvaraju se kontakti i upoznavaju članovi kulturno-umjetničkih društava. Da ta suradnja nema samo organizacijski karakter pokazuje se i onda kada se ne održi program nekog kulturno-umjetničkog društva, jer se susret kulturno-umjetničkih društava doživljava kao zbližavanje i drugovanje, i zato kao ostvareni cilj.

c) U Savjetu »Lipovljanskih susreta« nalaze se predstavnici saveza pojedinih narodnosti iz SR Hrvatske: Saveza Čeha i Slovaka iz Daruvara, Saveza Mađara iz Osijeka, Saveza Rusina i Ukrajinaca iz Vukovara i Talijanske unije za Istru i Rijeku iz Rijeke.

³ P. Vranicki: Marksističke teme, Zagreb, 1975, str. 96.

⁴ Opredjeljenje da se uvede pojam *narodnost* datira iz 1963.

⁵ Prema odluci o uvođenju mjesnog samodoprinosu za vrijeme od 1. 1. 1982. do 31. 12. 1985. svaki je sposobni član kućanstva godišnje dužan odraditi 20 radnih sati.

⁶ Osim toga mještani daju svoj prilog »Lipovljanskim susretima« poklanjajući prehrabne namirnice ili novac za osiguravanje besplatnog smještaja gostima »Susreta«, što je svakako izuzetno za, kako se to uobičajeno kaže, današnje vrijeme.

d) Nastupima pojedinih kulturno-umjetničkih društava izvan Lipovljana — u mjestima gdje u većem broju žive pripadnici određene narodnosti, omogućuje se suradnja i zbližavanje pripadnika te narodnosti, ali i sveg stanovništva tog kraja međusobno.

Svaralaštvo

a) »Lipovljanski susreti« prilika su da se predstavi rad pojedinih kulturno-umjetničkih društava. Ali ne samo njihov. Održavaju se radničke sportske igre, organiziraju sportska takmičenja, takmičenja drvodjelaca, agrotehničara i slični nastupi.

b) Nastupima pojedinih kulturno-umjetničkih društava omogućuje se upoznavanje pjesama, nošnji, plesova, običaja i posebnosti pojedinih narodnosti, a poznavanje vrijedne kulturne baštine, ma s kojeg izvora, obogaćuje svakog čovjeka.

c) U programu »Lipovljanskih susreta« nalaze se, obuhvaćene »okruglim stolom« i izložbama, razrade pojedinih tema vezanih za pitanje narodnosti, koje pridonose shvaćanju te problematike.

d) I premda naizgled minorne, ovdje treba spomenuti aktivnosti mještana na uređenju naselja prije početka »Lipovljanskih susreta«, kao i vrijednost nove kvalitete života koju obogaćuje nova zgrada zdravstvene stanice i osnovne škole (škola uz Društveni dom, središte je gotovo svih društvenoznačajnih zbivanja).

* * *

S obzirom da su »Lipovljanski susreti« izrasli pod idejom koju izražava moto :»Zbližavanje ljudi i čuvanje bratstva i jedinstva svih naših naroda i narodnosti.«⁷ a na osnovi činjenice velike etničke raznovrsnosti stanovništva Lipovljana, te navedenih aktivnosti, zalaganja, kontakata i njihovih efekata, iskristalizirala se podloga za formuliranje pretpostavke o postojanju oaze (tj. mjesta, pojava i događaja koji predstavljaju ugodan izuzetak⁸, unutar svijeta gotovo opće ravnodušnosti. Osim već spomenutog gotovo fascinantnog zalaganja i nesebičnosti stanovnika Lipovljana, očitovala se još jedna pojava koja je sugerirala osviještenu potrebu za njegovanjem vrijednosti starih kultura, ali za njegovanjem neopterećenim zadržavanjem ili vraćanjem konzervativnih odnosa, struktura i stavova.

Naime, prema prvim informacijama i preliminarnim podacima proizlazilo je da domaćini — Lipovljančani pokazuju velik interes za to da budu »naučno obrađeni«. Tako su npr. pozvali, naravno u suradnji sa stručnom organizacijom (Zavodom za istraživanje folklor iz Zagreba) cijeli tim istraživača (iz više jugoslavenskih institucija) da boravi u njihovu kraju, osiguravajući im ne samo nužne uvjete boravka nego im pružajući i svakovrsne oblike pomoći za kojima se pokazala potreba, te pružajući i svoje veliko gostoprimstvo. Takva pripravnost da se omogući znanstveni prsitup pojavama vlastite sredine, silno je potakla istraživačku znatiželju da se vidi izvorni motiv toj pripravnosti; da se utvrdi koji su poticaji tom interesu. Kao jedna od hipoteza nametala se pretpostavka da je želja stanovnika Lipovljana za očuvanjem kulturne baštine narodnosti uokvirena u potrebu da se sve što je moguće opiše, zabilježi i obradi na odgovarajući znanstveni način kroz etnografske, etnološke i slične radove, te da se pojave, pro-

⁷ »Lipovljanski susreti '84«, Lipovljani, kolovoza 1985, str. 120.

⁸ Usp. B. Klaić: »Rječnik stranih riječi«, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983, str. 960.

cesi i odnosi koji proizlaze iz međunacionalnih odnosa znanstveno analiziraju i protumače. U tadašnjoj fazi istraživanja fokus promatranja bio je, dakle, u značajnoj mjeri usmjeren na zainteresiranost stanovnika Lipovljana da široj javnosti prikažu običaje i narodno blago svojih narodnosti, te na njihovu zainteresiranost i otvorenost čak i za to da budu istraživani od strane znanstvenih radnika. Na osnovi tih preliminarnih obavještenja i pretpostavki, odabran je i formuliran cilj i predmet istraživanja, a izrađen je i upitnik, točnije, »osnova za razgovor«, te napravljen grubi plan istraživanja. Na taj način izvršeni su pripremni radovi za orijentacijsko ili eksplorativno istraživanje, nakon čega se moglo poći na teren.

U Lipovljanima i okolici, koja nam je ovaj put bila teren, rad je tekao u promatranju, razgovorima (intervjuima), sudjelovanju (s promatranjem), upoznavanju što šireg kruga ljudi, bilježenju i sređivanju podataka, komentiranju nekih pojava i podataka s drugim istraživačima. I premda je promatranje kao metoda nedovoljno za stvaranje sistematske iskustvene evidencije, pokazalo se da je neobično korisno za stjecanje uvida u opće stanje, te stoga dragocjeno u svojoj tzv. izvidnoj, eksplorativnoj ulozi. Vrlo brzo njegovi su rezultati pokazali da je npr. nužno mijenjati i prilagođavati pitanja iz »osnove za razgovor«. Ali, isto tako, zahvaljujući promatranju, pojavljivala su se i nenadana obavještenja koja su, iako ponekad samo u obliku nekog sasvim malog detalja, omogućila bolji uvid u cjelokupnu situaciju. Tako se postepeno zidala piramida dojma o odnosima između pripadnika različitih nacionalnosti u Lipovljanima. Međutim, isto tako, kako je promicao koji dan tako sam, ne bez grča otpora, postajala svjesna da problem sadržan u glavnoj hipotezi nije pogođen, barem ne u one kvalitete koju sam pretpostavljala.

Evo što se pokazalo na planu znanstvene obrade kao jednom od mogućih indikatora o postojanju osvijestene potrebe za istraživanjem, definirane u radnoj hipotezi:

1. da zainteresiranost stanovnika Lipovljana da imaju istraživače u svojoj sredini ima na neki način privremeni, prigodni karakter. Naime, ta je zainteresiranost u direktnoj vezi s programom »Lipovljanski susreti '85« u kojem je predviđen okrugli stol o temi »Istraživanje, prezentacija i zaštita kulture narodnosti«. Istraživači su, dakle, ovaj put dio manifestacije kao što su to bili npr. godine 1983. književni stvaraoci mađarske narodnosti i, vjerojatno su manje izraz potrebe kao svijesti najšireg kruga stanovništva za pomnim bilježenjem i obradom kulturne baštine;

2. da ideja o znanstvenoj obradi pojedinih pojava s područja kulturne baštine narodnosti dolazi od Savjeta »Lipovljanskih susreta«, dakle, na neki način izvana; ne dolazi od pojedinih lipovljanskih etničkih grupa ili stanovnika Lipovljana koji organizirano ili spontano promiču kulturu puka;

3. da je osiguranje boravka znanstvenim radnicima u mjestu na neki način dio zadatka koji mještani obavljaju u vezi s pripremanjem za »Lipovljanske susrete '85«, a ne pretpostavljene duboke vezanosti za potrebu očuvanja baštine i njezine znanstvene obrade.

Treba svakako imati na umu da pretpostavka istraživača može biti daleko pojednostavljena i životno suhoparnija nego što je splet odnosa za koji je nerazmrsivo vezana pojava o kojoj je riječ. Posebno se to tiče procesa i pojava u značajnoj mjeri oslonjenih na vremena koja su prohujala. Pitanje je ne nadilazi li na neki značajni način stav iz života, nazovimo to tako, ili: životno stanje stvari, u određenom znanstvenom obliku pretpostavljeni problem. Oprez je ovdje zlata vrijedan stoga što mnoge dileme ne samo što još nisu razriješene nego vjerojatno niti postavljene. Jer, »pitanje je do kog stupnja je životu uopšte

potrebna istorija, jedno je od najozbiljnijih pitanja i najvećih briga s obzirom na zdravlje čoveka, nekog naroda i neke kulture. Jer pri izvesnom suvišku istorije mrvi se i izrođava život i, konačno također opet, kroz to izrođavanje, sama istorija.⁹

Zbog toga valja upozoriti i na opasnost od nametanja mehaničkih rješenja za probleme narodnosti koja sadrže u izvjesnoj mjeri, manje-više nesvjesno, zalaganje za neku vrstu prisile; ono često dolazi od ljudi koji ne nose izvorno boli i radosti pripadanja određenoj narodnosti, a niti iskonsko osjećanje pravde, već s nekog paternalističkog pijedestala dijele »jednostavna« rješenja, nerijetko i sami uvjereni u dobročiniteljski karakter svojih prijedloga. Delikatnost i osjetljivost, pak, ovog područja, s obzirom na posljedice koje mogu izazvati »predložene i usvojene mjere«, a stoga jer se uvijek odnose na čovjeka, sugerira barem suzdržanost u zahtijevanju rješenja iza kojeg nije bilo brižnog raščlanjivanja dobrog i lošega što takvo rješenje donosi. Naime, u nastojanju da se određeno neadekvatno stanje promijeni, mogu se uprti snage na rušenje toga starog, ali najkasnije stadij prije upregnuća (snaga) zahtijeva bistri pogled i široke horizonte, jer »može zvučiti i paradoksalno, ali borba protiv starog može biti nošena i borbom za još starije«.¹⁰

Pomno promatranje u Lipovljanima donosilo je i učvršćivalo i jedno drugo (osim hipotezom pokrenuto) opažanjem stečeno iskustvo. Ono je dolazilo praćeno velikim zadovoljstvom. Ma koliko rigorozni ispiti i provjere da su postavljani, učvršćivao se dojam da se nacionalno u Lipovljanima ne postavlja kao načelo suprotstavljanja i izdvajanja u nacionalne izoliranosti. Brojnost nacionalnosti, kako se čini, ovdje daje poticaj za afirmaciju narodnosti putem stvaralaštva i suradnje. To je ujedno, po mom sudu, najvažniji opažaj ovoga malog eksplorativnog istraživanja, koji bi valjalo potvrditi podacima širega empirijskog istraživanja o problemu kulture narodnosti.

AN ACCOUNT OF LIPOVLJANI GIVEN THROUGH THE QUESTION OF PRESERVING THE CULTURE OF A NATIONALITY

SUMMARY

An exploratory study has provided the possibility of problematizing the very points of departure concerning the preservation of a nationality's culture, as well as the relevance of this question.

The findings of the study have not confirmed the hypothesis of the existence of an enlightened need of the inhabitants of Lipovljani at large for a scientific elaboration and, on this basis, preservation of their cultural heritage. But the findings have led to the following question: may a life attitude (or, the state of affairs) become superimposed on a scientifically presented problem, the case in point.

⁹ F. Nietzsche: O korisnosti i šteti istorije za život, Grafos, Beograd, 1982, str. 15.

¹⁰ D. Grlić: Contra dogmaticos, Praxis, Zagreb, 1971, str. 178.